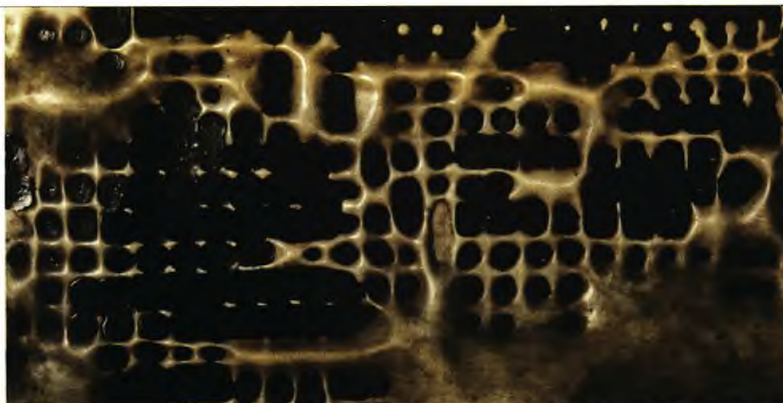

«Σκιές», 1990, Πολυεστέρας λευκός και μαύρος, σιδηροσκονή, 92 x 109 εκ.

Δύο αιώνες τουρκικής οικονομικής ιστορίας

ŞEVKET PAMUK, *Αιώνια αιώνες: Οικονομική ιστορία της Τουρκίας από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα*, μτφρ. Σωτήρης Δημητριάδης, εκδόσεις Πατάκι, σελ. 456

Του
ΝΙΚΟΥ
ΧΡΗΣΤΟΦΗ*

Ο Σεβκέτ Παμούκ, διεθνούς φήμης καθηγητής οικονομικών και ιστορίας της οικονομίας στο Πανεπιστήμιο του Βοσπόρου, στην Κωνσταντινούπολη, δεν χρειάζεται συστάσεις. Είναι ένας από τους διαπρεπέστερους Τούρκους πανεπιστημιακούς που δουλεύουν πάνω στην οθωμανική και τουρκική οικονομική ιστορία, με πλούσιο συγγραφικό έργο, όπως τα βιβλία *The Ottoman Empire and European Capitalism, 1820-1913*, *A Monetary History of the Ottoman Empire, The Ottoman Economy and its Institutions*, *Turkey between Democracy and Authoritarianism* (με την Yeşim Arat) και δεκάδες άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά.

Το βιβλίο του *Αιώνια αιώνες*, επιστέγασμα δεκαετιών έρευνας, δεν παρουσιάζει απλώς ένα πανόραμα της ιστορίας της οθωμανικής και τουρκικής οικονομίας αλλά προσεγγίζει το θέμα μέσα από ένα παγκόσμιο συγκριτικό πλαίσιο και απαντάει σε θεμελιώδη ερωτήματα, όπως το γιατί η Τουρκία βρίσκεται στο τρέχον στάδιο οικονομικής και ανθρώπινης ανάπτυξης και πώς αυτό άλλαξε από τις αρχές του 19ου αιώνα μέχρι τις ημέρες μας. Μέσα από αυτό το συγκριτικό πλαίσιο ο Παμούκ, επιπλέον, είναι σε θέση να προσφέρει στον αναγνώστη μια ενδελεχή ιστορία της μετάβασης της τουρκικής οικονομίας στη σύγχρονη ανάπτυξη, επικεντρώνοντας στις «βαθύτερες αιτίες», σε μεγάλο βαθμό θεσμικές, των δομικών χαρακτηριστικών που διέπουν την τουρκική οικονομία, όπως επίσης καταφέρνει με μαεστρία να εντάξει την Τουρκία στις συζητήσεις που απασχολούν τις τελευταίες δεκαετίες τους ιστορικούς της οικονομίας και τους οικονομολόγους. Να σημειωθεί εδώ πως η θεσμική ανάλυση του συγγραφέα είναι μια συνειδητή μεθοδολογική επιλογή, δεδομένου ότι η Τουρκία, σε αντίθεση με άλλες αναπτυσσόμενες χώρες, «δεν υπήρξε ποτέ αποικία [ενώ] επιπλέον, τους τελευταίους δύο αιώνες η χώρα γνώρισε διαδοχικές περιόδους θεσμικών μεταρρυθμίσεων με πρωτοβουλία των εγχώριων εκσυγχρονιστικών ελίτ» (σ. 20). Αυτή η θεσμική ανάλυση στηρίζεται στη διάκριση του συγγραφέα ανάμεσα σε καθαρά οικονομικούς όρους (π.χ. συσσώρευση παραγωγικών συντελεστών) και στις βαθύτερες αιτίες της μακροπρόθεσμης οικονομικής ανάπτυξης (θεσμοί, πολιτισμός και γεωγραφία), ενώ στη συνέχεια προχωράει στη διάκριση μεταξύ επίσημων και άτυπων θεσμών, κάνοντας χρήση εννοιών και όρων όπως κανόνες και νόμοι, επιβολή και συμβάσεις, συμμαχίες και συνασπισμοί, δίκτυα και δεσμοί, συγκρούσεις και διασπάσεις.

Το βιβλίο αποτελείται από 13 κεφάλαια, συμπεριλαμβανομένης της εισαγωγής και του επιλόγου. Ξεκινά με μια παραοραματική εικόνα των τάσεων στην οθωμανική / τουρκική οικονομική και ανθρώπινη ανάπτυξη τα τελευταία 200 χρόνια (κεφάλαιο 2), για να επικεντρωθεί στη συνέχεια στους βα-

σικούς θεσμούς της χώρας και στις θεσμικές αλλαγές, συμπεριλαμβανομένων των σχέσεων μεταξύ του κράτους και των ελίτ, της θρησκείας και του πολιτισμού, αλλά και του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (κεφάλαιο 3).

Το υπόλοιπο βιβλίο χωρίζεται οχταεπταετηρίδα σε τέσσερις περιόδους, με τον «μακρύ» 19ο αιώνα να εξετάζεται στα επόμενα τρία κεφάλαια. Σε αυτό το μέρος, ο Παμούκ αναλύει τους ραγδαίους μετασχηματισμούς που λαμβάνουν χώρα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι οποίοι οδήγησαν σε άμεση προηγούμενη αλλαγές στην οικονομική και πολιτική δομή της: τις εκκοσμικευτικές μεταρρυθμίσεις και τις απόπειρες συγκεντρωτισμού μέσω των μεταρρυθμίσεων Τανζιμάτ, την εμπορευματοποίηση της γεωργίας και τη διαδικασία πρώιμης αποβιομηκάνωσης μέσα από τις νέες συνθήκες της ανοιχτής οικονομίας.

Τα κεφάλαια 7 και 8 καλύπτουν την εποχή του Μεσοπολέμου και δίνουν έμφαση στην πολιτική αλλαγή που επέφερε η επανάσταση των Νεότουρκων, το 1908, τον αρνητικό αντίκτυπο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και τη μετάβαση από την αυτοκρατορία στο έθνος κράτος. Με την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας, το 1923, η κεραϊκή ελίτ υιοθετεί μια πολιτική κρατισμού, μετατρέποντας τη χώρα σε μια κατά βάση εσωστρεφή οικονομία, σηματοδοτώντας έτσι μια απότομη αλλαγή σε σχέση με τον προηγούμενο αιώνα.

Τα τελευταία τέσσερα κεφάλαια του βιβλίου επικεντρώνονται στη μεταπολεμική περίοδο. Για παράδειγμα, κατά την περίοδο του Μπρέτον Γουντς (κεφάλαια 9-10), η Τουρκία, όπως πολλές άλλες αναπτυσσόμενες χώρες, υιοθέτησε μια σειρά παρεμβατικών πολιτικών, όπως η εκβιομηκάνωση με υποκατάσταση εισαγωγών και έλεγχο τιμών, που υποστηρίζαν τον αγροτικό τομέα, δίνοντας με αυτόν τον τρόπο την ευκαιρία σε ένα μεγάλο μέρος του αγροτικού πληθυσμού να μεταναστεύσει από την ύπαιθρο στα μεγάλα αστικά κέντρα, διαδικασία η οποία, με τη σειρά της, συνέβαλε στη μετέπειτα πολιτικοποίηση και ριζοσπαστικοποίηση μεγάλου μέρους του πληθυσμού. Αυτή η εσωτερική μετανάστευση/μετακίνηση, μάλιστα, έπαιξε καταλυτικό ρόλο στο να διατηρηθεί μια σχετική ισορροπία ανάμεσα στις ανατολικές και νοτιοανατολικές περιοχές, αφενός, και τις δυτικές, αφετέρου, ως προς το κατά κεφαλήν εισόδημα.

Τέλος, τα δύο καταληκτικά κεφάλαια επικεντρώνονται στη νεοφιλελεύθερη εποχή, η οποία εκδηλώνεται πλήρως μετά το 1980, περίοδο κατά την οποία το εσωστρεφές μοντέλο της δεκαετίας του 1930 μεταμορφώθηκε, με την απελευθέρωση των αγορών και το άνοιγμα στο διεθνές εμπόριο και τις ροές κεφαλαίων, μια διαδικασία που συνεχίζεται μέχρι και τις ημέρες του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης.

Το *Αιώνια αιώνες* είναι ένα πραγματικά εξαιρετικό βιβλίο, μια αναγκαία προσθήκη στην ελλιπή, ακόμα, ελληνική βιβλιογραφία για την Τουρκία, ενώ η εξαιρετική μετάφραση -πραγματικός άθλος- του Σωτήρη Δημητριάδη κάνει το βιβλίο ευανάγνωστο ακόμα και για εκείνους που δεν έχουν πρότερη γνώση ή δεν ασχολούνται με οικονομικά ζητήματα. Προτείνεται ανεπιφύλακτα!

* Ο Νίκος Χριστοφής είναι αναπληρωτής καθηγητής τουρκικής ιστορίας και πολιτικής, Shaanxi Normal University, Σί'αν, Κίνα